

dr hab. Tomasz Man
Wydział Lalkarski
Akademii Sztuk Teatralnych
im. St. Wyspiańskiego

Wrocław, 31.05.2019

W P Ł Y N Ę Ł O

dnia11.06.2019.....

L. Dz. 1102/2019 podpis Ekiera A.

Recenzja dzieła zgłoszonego i rozprawy doktorskiej pod tytułem „Upodmiotowienie przedmiotu i uprzedmiotowienie aktora - proces przemiany na podstawie inscenizacji „Miriam” Olega Juriewa” oraz dorobku artystycznego i pedagogicznego w związku z postępowaniem o uzyskanie stopnia doktora w dziedzinie sztuk teatralnych pani Bernarda Anna Bielenia.

Pani Bernarda Anna Bielenia związana jest z miastem Białystok. Tu skończyła szkołę podstawową nr 13 i II Liceum Ogólnokształcące. W latach 1987 - 1992 studiowała aktorstwo lalkowe w Akademii Teatralnej im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie, Wydział Sztuki Lalkarskiej w Białymstoku. W latach 1993 do 2013 była wykładowcą na tym samym wydziale. W latach 1994 - 1996 pracowała jako lektorka w Polskim Radiu

Białystok. W 1994 do 1995 roku była aktorką Białostockiego Teatru Lalek. W latach 1997 do 2017 pracowała w TVP Białystok jako lektorką, prezenterką, dziennikarką, redaktorką, wydawcą; scenarzystą i reżyserem. W 2012 roku była reżyserką w Białostockim Teatru Lalek. W 2013 roku pracowała w Policealnym Studium Wokalno-Aktorskim w Białymstoku jako reżyser i nauczyciel gry aktorskiej. Od 2013 roku jest prowadzi zajęcia na kierunku reżyserii na Wydziale Sztuki Lalkarskiej w Białymstoku. Otrzymała szereg nagród, między innymi: nagroda Rektora Akademii Teatralnej za wybitne osiągnięcia pedagogiczne, nagroda prezesa TVP S.A w kategorii najlepszy program kulturalny za „IV Międzynarodowy Festiwal Szkół Teatralnych” na przeglądzie konkursowym PiK, nagroda stypendialna Prezydenta Miasta Białegostoku dla Twórców Profesjonalnych. Brała udział w festiwalach i konferencjach: Nitra w latach 2004, 2006, 2008, Eger - Międzynarodowy Festiwal Teatru Współczesnego w latach 2007, 2008, 2010, Międzynarodowy Festiwal Teatrów Lalek „Spotkania” w Toruniu w 2007 roku, Międzynarodowy Festiwal Teatrów dla Dzieci w

Naulu w 2014 roku, Przegląd Nowego Teatru dla Dzieci we Wrocławiu w 2015 roku, Festiwal Teatrów Ożywionej Formy w Rzeszowie 2016 rok, Projekt Teatr Polska ze spektaklem „Piotruś i wilk” w 2015 roku.

Pani Bernarda Anna Bielenia ma bogate doświadczenie pracy pedagogicznej w Akademii Teatralnej na Wydziale Sztuki Lalkarskiej, prowadziła zajęcia z zakresu: gra aktora z lalką, zadania aktorskie z przedmiotem, praca z mikrofonem. Ponadto prowadziła warsztaty teatralne dla polskich nauczycieli w Wilnie i warsztaty dla uczestników konkursu recytatorskiego „Kresy”. Doktorantka współpracowała z wieloma jednostkami kultury na przykład: Fundacja „Pomóż mi”, Opera i Filharmonia Podlaska, Chór Politechniki, Uniwersytet Muzyczny, Towarzystwo Przyjaciół Kultury Żydowskiej czy Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury.

Bernarda Anna Bielenia zaczyna swoją dysertację „Uprzedmiotowanie przedmiotu i uprzedmiotowienie aktora - proces przemiany na podstawie inscenizacji „Miriam” Olega Juriewa” od Wstępu, z którego dowiadujemy się,

przedmiot na tle historycznych przemian w teatrze - od antyku do Wielkiej Reformy - moje inspiracje i afirmacje." W tej części pracy możemy zapoznać się szeroką wiedzą artystki, która poparta jest bogatą bibliografią przedmiotu badań.

Możemy prześledzić jak w następujących po sobie epokach zmieniał się stosunek do teatru przedmiotu i jaką rolę odgrywał. Kolejny podrozdział jest analizą podmiotowego wpływu przedmiotu na teatr lalek na wybranych przykładach. Szeroko omawiane są pozycje Adama Walnego „Podręcznik sztuki dla kultury. Rzecz o teatrze przedmiotu” i Haliny Waszkiel „Dramaturgia teatru lalek.” W konkluzji autorka pisze: „Proces uprzedmiotowienia lalki i upodmiotowienia przedmiotu jest niezaprzeczalnie jednym z najciekawszych zjawisk jakie miały miejsce w XX wieku. Wydaje mi się, że podmiotowa rola przedmiotu wciąż znajduje się w fazie rozwoju i nie należy bagatelizować roli jaką może odegrać tempo rozwoju technologii.” Tu pojawia się intrygująca myśl, że być może przedmioty będą żyć na scenie bez animatora. Następnie zapoznajemy się z metodami badawczymi w przestrzeni teatru

że „praca jest sumą osobistych doświadczeń i fascynacji obszarem życia, w którym przedmioty pełnią rolę podmiotową.” Szczególnie interesujące są opisane kolejne doświadczenia artystyczne, m.in.: wystawa prac Józefa Szajny, spektakl „Ostatnia taśma Krappa” w wykonaniu Tadeusza Łomnickiego czy Teatr Tadeusza Kantora, które wpłynęły na wybór studiów w Akademii Teatralnej na Wydziale Lalkarskim.

W części I „Przedmiot i jego rola w strukturze dzieła teatralnego - przegląd na tle historycznym” autorka prezentuje dyskurs, w którym stara się zdefiniować „podmiotowość przedmiotu”. Powołuje się na publikacje: Michela Foucaulta „Hermeneutyka podmiotu”, Katarzyny Waligóry „Koń nie jest nowy”. O rekwizytach w teatrze”, Katarzyny Kawalec „Teatr przedmiotu i teatr podmiotu. Kulturowe uwarunkowania relacji teatr- performans” czy Erika Fischer - Lichte „Estetyka performatywności”. Dochodzi do następującego wniosku: „upodmiotowienie i uprzedmiotowienie jest procesem jaki przebiega na osi aktor - przedmiot, w którym uczestniczy widz.” Niezwykle ciekawy jest podrozdział opisujący „Relacje aktor -

przedmiotu. Przytoczona myśl Jurija Łotmana: „każdy materialny przedmiot istnieje w kulturze na ogół w dwojakiej funkcji - bezpośredniej i metaforycznej” wydaje się być trafnym spostrzeżeniem w kontekście teatru przedmiotu, gdzie przedmiot spełnia właśnie tę podwójną funkcję. Kolejny rozdział jest prezentacją niezwykle inspirujących koncepcji „Teorii Aktora Sieci” Bruno Latoura, Filippo Tomasso Marinettiego czy surrealistów. Autorka również podaje przykłady z użycia ożywionych przedmiotów w filmie, starając się omówić przykład od Braci Marx aż do Matrixa.

Druga część dysertacji jest szczegółową analizą inscenizacji „Miriam” Olega Juriewa przygotowanego w Białostockim Teatrze Lalek z premierą 26 września 2016 roku. w reżyserii autorki. Aktorami byli Katarzyna Sergiej i Ryszard Doliński. Scenografię przygotowała Julia Skuratowa. Jarosław Mirończuk odpowiadał za reżyserię światła. Spektakl powstał w ramach stypendium Katarzyny Siergiej dla twórców profesjonalnych przyznanego przez Prezydenta Białegostoku. Reżyserka, Bernarda Anna Bielenia, opisuje jak zapoznała się z

tekstem i jaki zrobił na niej emocjonalne i intelektualne wrażenie. Szczególnie zagadkowa i inspirująca wydała się artystce część dotycząca bajki o trzech kózkach, które musiały opuścić swoją łąkę i znalazły raj. Przytoczona baśń bierze swój rodowód z tradycji norweskiej. Z tym że w norweskim pierwowzorze, potworem pilnującym mostu był Troll, a nie Utopiec, a zwierzętami koziołki. Inscenizatorka wzięła sobie do serca uwagi autora dotyczące scenografii i konwencji „farsy ludowej”. Bardzo ciekawym i odważnym zabiegiem reżyserskim było obsadzenie w tej samej roli Oficera, Atamana i Komisarza. Otworzyło to olbrzymie możliwości dla aktora. Sytuację historyczną w tekście reżyserka potraktowała uniwersalnie. W spektaklu została stworzona taka przestrzeń gry, która dała możliwość zaistnienia przedmiotów poza fabułą. Co się wiąże bezpośrednio z tematem doktoratu. I tu pojawia się następny, trzeba podkreślić, trafny koncept reżyserski, że na scenie zostały zgromadzone autentyczne przedmioty: kołyska, szafa, krzesła i inne rekwizyty. Szczególnie ważnym elementem scenografii była szafa, w której następuje przemiana postaci

męskich. Co nadaje spektaklowi umowny i symboliczny charakter. W podrozdziale dotyczącym procesu uprzedmiotowienia aktorki grającej tytułową rolę Miriam znajdujemy niezwykle celną analizę reżyserską. Proces ten przebiegał na wielu poziomach: scenograficznym, aktorskim i muzycznym. Szczególnie zajmujący jest fragment dotyczący świadomie wykorzystanej muzyki żydowskiej i dźwięków w spektaklu. Jak pisze autorka: „Miriam na skutek wspomnień podejmuje decyzję przejęcia tej przedmiotowości na swoich zasadach. Podejmuje decyzję o przemianie, która nastąpi na skutek ożywczej mocy ognia.” Istotną rolę w pracy z aktorką, Katarzyną Sergiej było określenie relacji z domem i wszystkimi znajdującymi się wewnątrz przedmiotami. Zwłaszcza, że użyte przedmioty w spektaklu miały wartość emocjonalną, osobistą często bowiem znało się ich konkretne pochodzenie. To samo również dotyczyło kostiumów, które nosiły ślady „znoszenia”. Taki zabieg służył reżyserce do stworzenia dwóch planów: aktorskiego i przedmiotowego, które nawzajem się przenikały i wpływały na siebie. „Każdy przedmiot obecny na scenie był

powiązany myślą towarzyszącą interpretacji” czytamy w pracy.

Recenzenci podkreślali znakomitą grą aktorską duetu

Katarzyny Sergiej i Ryszarda Dolińskiego, co niewątpliwie było

zasługą świadomej i konsekwentnej reżyserii. Czytamy w

recenzji Jerzego Doroszkiewicza:

„Katarzyna Sergiej, pełna energii, dwoi się i troi, zmienia maski

raz płaszcząc się przed prześladowcami, innymi razy

przejmując nad nimi władzę. Wykorzystuje ich słabości, by

obronić cześć i wykpić nieczne zamiary. Ryszard Doliński ma

większą szansę na wygraną się. Od operetkowego

zakochanego, starzejącego się panicza, po prostaka

niewylewającego za kołnierz, obżerającego się na oczach

widowni, po skretyniałego, ale w istocie najgroźniejszego w

swej podejrzliwości i rewolucyjnej czujności komisarza.” Anna

Dycha znowu pisze w recenzji o „Świetnym aktorstwie.” Monika

Żmijewska nobilituje rolę Miriam: „Katarzyna Sergiej niuansuje

swoją bohaterkę. Jej Miriam jest niezłomna, próbuje przetrwać,

ucieka się do najróżniejszych wybiegów. Bywa delikatna,

zabawna, próbuje zachować spokój, wymyśla niestworzone

rzeczy, w końcu zaczyna być ironiczna.”

Trzecia część pracy ma charakter pedagogicznej refleksji na temat znaczenia teatru przedmiotu w kształceniu reżyserów na Wydziale Sztuki Lalkarskiej. Autorka stara się podsumować swoje dziesięcioletnie doświadczenie pedagogiczne. Prezentuje swój autorski sposób prowadzenia zajęć. Bernarda Anna Bielenia stawia na pierwszym miejscu zdobycie umiejętności analizy przedmiotów. Dotarcie do istoty przedmiotu. Nadanie mu intelektualnej podbudowy. Znalezienia jego odrębności i szczególności. Istotnym elementem pracy studentów z przedmiotem jest personifikacja i metamorfoza. Decyzja na jakiej zasadzie ma żyć przedmiot i do czego ma się odnosić. Jak zrobić, żeby ów przedmiot ożywić. Znaleźć zasadę „życia przedmiotu”. I ta zasada staje się podstawą do pracy z aktorem, który „tchnie życie w przedmiot”, bo wówczas staje się „rzeczą, którą się działa” i w końcu przechodzi w „magiczny moment”, gdzie przedmiot staje się „rzeczą, która działa”. Przestaje służyć i zaczyna „współdziałać z człowiekiem”. W konsekwencji teatr przedmiotu jest próbą

znalezienia wspólnej płaszczyzny porozumienia między człowiekiem a rzeczą. W konkluzji Pani Bernarda Anna Bielenia stwierdza, że podstawą kształcenia są ćwiczenia Michaiła Czechowa: wnikliwa analiza tematu, znalezienie i opisanie atmosfery, szukanie zabarwień jako części przeżycia, uświadomienie i wykorzystanie uczuć i emocji i myślenie o formie, czyli o środkach wyrazu. W zakończeniu pracy czytamy: „Idea teatru przedmiotu to źródło inspiracji dla przyszłych reżyserów. Jak będzie się realizować - zależy od indywidualnej drogi każdego z twórców”.

Dysertacja „Upodmiotowienie przedmiotu i uprzedmiotowienie aktora - proces przemiany na podstawie inscenizacji „Miriam” Olega Juriewa” jest przykładowym opisem podróży intelektualnej jaką odbyła autorka w celu dotarcia do źródła podjętego tematu. Niezwykły tok narracji i przenikliwość autorki prowokuje do odkrycia nieprzebranego bogactwa teatru przedmiotu. Praca jest napisana z pasją. Widać, że autorka jest specjalistką w wybranym temacie. Przytoczona bibliografia jest imponująca i świadczy o ogromnej i godnej

pozazdroszczenia wiedzy reżyserki. Filozoficzny wydźwięk dysertacji skłania do głębszej refleksji nad „magicznością teatru przedmiotu”. Praca powinna zostać opublikowana jako lektura dla studentów wydziału reżyserii, jako przykład znakomicie przygotowanego do pracy w teatrze reżysera. Natomiast rozdział dotyczący pracy pedagoga jest potrzebną refleksją dotyczącą sposobów i metod kształcenia.

Z przekonaniem stwierdzam, że praca doktorska Pani Bernardy Anny Bieleni oraz jej osiągnięcia artystyczne i pedagogiczne spełniają wymagania art. 13 Ustawy z dnia 14.02. 2003 z późniejszymi uzupełnieniami i wnioskuję dopuszczenie do kolejnych etapów postępowania o uzyskanie stopnia doktora w dziedzinie sztuk teatralnych.

Tomasz Man

